

УДК 321.7

ББК 66.0

**DYSKUSJA O ISTOCIE DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ:
POWRÓT DO ŹRÓDEŁ DEMOKRACJI****Н. Р. Голуб'як**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380997431124; e-mail: holubiakn@gmail.com*

У статті здійснюється спроба осмислити теоретичні засади безпосередньої демократії як особливої форми народовладдя в цілому. Автором виділено причини звернення до прямої (безпосередньої) участі в політичному процесі. Аналізуються три напрямки визначення сутності безпосередньої демократії (заперечення практики безпосередньої влади, екстенсивне розуміння поняття та компромісна теорія). Також у статті осмислюються ключові особливості безпосередньої форми у співставленні із представницькою демократією, виокремлено переваги (безпосередній вплив на прийняття політичних рішень; зростання громадської активності, здійснення громадського контролю; виховання у громадянина почуття спільності, партнерства та самоорганізації; формування політичної свідомості та відповідальності) та недоліки прямого народовладдя (низькі показники виборчої явки, які свідчать про небажання участі в політичному житті, некомпетентність пересічних громадян, складність політичного процесу, зближення безпосередньої демократії до популізму, прийняття рішень, керуючись вірою). Автором наведено альтернативні форми (напівпряма, деліберативна, раціональна, гнучка/делегована) здійснення демократії. У підсумку звернено увагу на можливість впровадження інститутів безпосередньої демократії, зокрема на місцевому рівні та за допомогою новітніх технологій, однак при співіснуванні представницького механізму влади.

Ключові слова: *безпосередня демократія, представницька демократія, громадянська активність, альтернативи безпосередньої демократії.*

Pojęcie demokracji istnieje w świadomości ludzi od czasów antycznych, kiedy to filozofowie greccy zaczęli badać to zjawisko, a ówczesnie politycy wdrażać je w życie. Przez kolejne stulecie teorie oraz modele demokracji zmieniały się zależnie od prądów myślowych, czasów i wydarzeń. Jej podstawą są prawne ograniczenia rządu, trójpodział władzy czy też równowaga władz oraz pojawienie się demokracji wspomagananej przez nowe technologie informacyjne.

Jednak niektórzy myśliciele twierdzą że lud sam nie potrafi się mądrze rządzić, inni podkreślają ważną rolę referendum jako jednego z instrumentów demokracji bezpośredniej. Faktycznie nie wszyscy obywatele współczesnych państw mogą spotykać się razem i w sposób kolektywny podejmować decyzje. Częściowo uznają ten fakt, wszystkie nowoczesne demokratyczne narody przyjęły mechanizmy demokracji przedstawicielskiej.

Literatura politologiczna i prawnicza wymienia wiele koncepcji i sposobów rozumienia pojęcia demokracji. Jednym z zasadniczych problemów, pojawiających się przy charakteryzowaniu demokracji jest pytania dotyczące jej zasięgu: odnosi się ona do rządu, władz państwa czy jest zasadą samorządzenia. Jednym z zasadniczych problemów, pojawiających się przy charakteryzowaniu demokracji bezpośredniej, jest trudność w znalezieniu jednej uniwersalnej interpretacji, co powoduje powstawanie licznych sporów wokół rozumienia bezpośredniej formy sprawowania władzy, który to problem z kolei często skupia uwagę wielu badaczy i teoretyków. W takim kontekście celem badania jest analiza skuteczności demokracji bezpośredniej, porównanie wad i zalet bezpośredniego udziału obywateli w procesie politycznym oraz wyróżnienie alternatyw dla demokracji bezpośredniej.

Biorąc pod uwagę, że dzisiejszy tekst jest częścią badania „E-narzędzia demokracji bezpośredniej na poziomie lokalnym w Polsce” (w ramach Programu Stypendialnego Rządu RP dla Młodych Naukowców), konieczne jest, aby rozpatrzyć stan opracowań naukowych tego problemu w Polsce. W polskiej historiografii można wyróżnić szereg prac, w których przedmiotem analizy jest demokracja bezpośrednia, jej teoretyczne podstawy oraz praktyczny wymiar, instytucji oraz innowacyjne metody partycypacji. W tym zakresie szczególnie istotne okazały się następujące prace (lub prace zbiorowe pod redakcją) m.in. M. Marczewskiej-Rytko [4,5], M. Musiał-Karg [7], P. Uziębło [14], M. Rachwał [10], B. Węglarz [16], M. Piechocki [9].

W dzisiejszym świecie możemy zwrócić uwagę na chęć powrotu do demokracji bezpośredniej, która wynika z trzech odmiennych motywacji: “demokracja” dosłownie oznacza, że to lud ma sprawować władzę, czyli podejmować decyzje władcze. Drugi rodzaj motywacji wynika z istniejącej wśród ludzi potrzeby kierowania własnym życiem. I trzeci rodzaj to jest obecny kryzys – nieufność do elit politycznych, brak zaufania do polityków [2, s. 39-40.].

Jak zauważa Tomasz Merta, który recenzował pracę “Gdańsk i Ateny. O demokracji bezpośredniej w Polsce”, “demokracja bezpośrednia ma najprawdopodobniej mocniejsze filozoficzne uzasadnienie jako pozostająca nieporównanie bliżej etymologicznego znaczenia słowa demokracja i jej greckiego źródła” [6, s. 3]. Paweł Kozłowski postuluje tezę, że “władza powinna być wprost sprawowana przez ludzi, instytucje pośredniczące je wypaczają, a politycy degenerują się sami i żyją kosztem ludu. Postulowany

powrót demokracji to w pewnej mierze powrót do greckiego ideału” [3, s. 115].

Można nawet stwierdzić, że istnieje swoista moda na odwoływanie się do demokracji bezpośredniej jako pewnego pożądanego wzorca sprawowania władzy w państwie. Jednak należy zauważyć, że bez mechanizmów bezpośredniej partycypacji obywatelskiej nie da się zbudować społeczeństwa obywatelskiego, a więc społeczeństwa aktywnie uczestniczącego w życiu publicznym.

Zauważyć można trzy kierunki określenia istoty demokracji bezpośredniej. Pierwszy neguje istnienie demokracji bezpośredniej we współczesnych państwach. Obecnie zaś trudno zapewnić podstawowe warunki, jakie spełniać muszą instrumenty demokracji bezpośredniej (muszą one wiązać się z jednością miejsca i czasu podejmowania rozstrzygnięcia; oraz wszyscy ludzie muszą uczestniczyć w całym procesie przyjmowania rozstrzygnięcia). Warto zauważyć, że współcześnie tego typu formy w praktyce występują rzadko, chyba może być stosowany na szczeblu lokalnym. Ponadto specjalizacja poszczególnych dziedzin wymaga bardzo profesjonalnej wiedzy. W konsekwencji klasyczne formy demokracji bezpośredniej, uznawane przez zwolenników powyższego poglądu za wyłączne, mają już historyczny charakter [15, s. 13-14].

Bardzo zbliżone poglądy prezentuje Giovanni Sartori, w których on odróżnia demokrację bezpośrednią od demokracji poprzez referendum. Stwierdza on, że demokracja poprzez referendum jest bezpośrednia w tym sensie, że nie istnieją w niej ciała pośredniczące, jednak traci inną cechę demokracji bezpośredniej – bezpośredniość wzajemnych oddziaływań. Drugim argumentem jest to, że instrument referendum można wprowadzić do teorii i praktyki demokracji przedstawicielskiej. Można zauważyć, że poglądy G.Sartori negują nie tylko istnienia demokracji bezpośredniej, ale nawet demokracji semibezpośredniej, sprowadzając elementy partycypacyjne do uzupełniających demokrację przedstawicielską [12, s. 146-147].

Drugą grupę poglądów na kształt demokracji bezpośredniej prezentują badacze ekstensywnie rozumiejący pojęcia. Dla nich demokracją bezpośrednią są w zasadzie wszystkie te mechanizmy, które zakładają uczestnictwo zbiorowego podmiotu suwerenności, w jakimś etapie podejmowania rozstrzygnięcia przy konieczności odniesienia się do wyrażonych przez ogół wyborców, bądź też ich część poglądów na daną kwestię. Przez Bogusława Banaszaka, demokracja bezpośrednia polega na osobistym udziale “członków zbiorowego podmiotu suwerenności” (obywateli państwa, wolnej ludności) w wypełnianiu przez nich funkcji publicznych. Godzi się dodać, że nawet zwolennicy tak szerokiego pojmowania demokracji bezpośredniej widzą w takiej koncepcji pewną niespójność. Jednak nie każdy udział członka zbiorowego podmiotu suwerenności może być uznany za wykonywanie władztwa (np. wystąpienie z wnioskiem o wydanie decyzji administracyjnej wiąże się z realizacją

funkcji publicznych, ale nie daje możliwości samodzielnego wydania takiej decyzji oraz uznanie takiego typu uprawnienia za formę demokracji bezpośredniej) [15, s. 15].

Z pomocą w rozstrzygnięciu powyższego problemu przychodzi teoria kompromisowa, która oddaje współczesne możliwości realizacji bezpośredniego władztwa ludowego. Teoria ta odrzuca stanowisko wykluczające występowanie demokracji bezpośredniej w ogóle. Tak więc demokracją bezpośrednią mogą być jedynie te formy udziału zbiorowego podmiotu suwerenności bądź też jego części w realizacji władzy publicznej, które wiążą się z możliwością podejmowania przez tegoż suwerena ostatecznego rozstrzygnięcia, nie mającego szansy na jego wzruszenie przez inne organy publiczne. Istnieje wszakże szeroki obszar, którego nie można uznać za żadną z tych form realizacji władzy. Tak w ramach demokracji istnieje możliwość prezentacji swojego poglądu na daną kwestię przez członków zbiorowego podmiotu suwerenności, który to pogląd musi być wysłuchany przez organy publiczne, chociaż nie musi zostać pozytywnie rozpatrzony [15, s. 16].

Przyjęcie takiego pojęcia demokracji bezpośredniej nie oznacza w praktyce równoważnego jej traktowania z demokracją przedstawicielską. Ta ostatnia ma charakter uznawanej zasady ustrojowej i to właśnie w ten sposób zbiorowy podmiot suwerenności realizuje swoją władzę zwierzchnią. Prawie wszystkie najistotniejsze organy przedstawicielskie pochodzące z wyborów, natomiast demokracja bezpośrednia wykorzystywana jedynie w sytuacjach szczególnych.

Andrew Reeve i Alan Ware odwołali się do prostego modelu demokracji bezpośredniej, ograniczonego do stosunkowo niewielkiego obszaru zdefiniowanego przez cele klubu. Wyróżnili oni cztery cechy demokracji bezpośredniej: 1. Każdy powinien być w stanie wysuwać propozycje adresowane do grupy. 2. Każdy może włączyć się do dyskusji. 3. Uczestnictwo w grupie powinno charakteryzować się równością. 4. Używane procedury powinny łączyć opinie, preferencje z polityką [11, s. 71].

Demokracja bezpośrednia jest zasadą, której realizacja stwarza nowe sytuacje społeczne. Procedury demokracji bezpośredniej bardziej niż inne procedury demokratyczne skłaniają jednostki do czynnego udziału w życiu politycznym wspólnoty. Ze względu na to, przejście do demokracji bezpośredniej nie jest tylko zmianą struktur, domaga się również zmiany obywatela. Jest to oczywista konsekwencja przekształceń strukturalnych. Demokracja bezpośrednia idzie krok dalej zakłada przekształcenie zwykłego, prostego obywatela w hiperobywatela, który musi-powinien – znać kwestie, o których ma decydować, i być w jakimś stopniu kompetentny w przypisanej mu materii.

Bardzo ważną cechą takiej demokracji jest fakt, iż w wyniku stosowania jej procedur zwiększana jest wiedza, pogłębiane są kompetencje polityczne obywateli, którzy poprzez głosowanie mogą podejmować decyzje

i działać racjonalnie. Teoretycy bezpośredniej formy rządów zauważają, że umożliwiając społeczeństwu partycypację w życiu politycznym, wychowuje się aktywnego, zaangażowanego, roztropnego i odpowiedzialnego obywatela [7, s. 23].

O co chodzi w dyskusji o istocie demokracji bezpośredniej? Zwolennicy demokracji bezpośredniej jak i pośredniej przytaczają argumenty wyższości ich stanowiska nad poglądem przeciwników. Pierwsi podkreślają, że jest ona nastawiona na czynny udział obywateli w podejmowaniu decyzji oraz nie będzie podziału na rządzących i rządzonych, nie potrzebne instytucje biurokratyczne.

Teoretycy i badaczy zwracają uwagę, iż demokracja bezpośrednia daje obywatelom możliwość przedstawiania propozycji zmian i kontroli politycznej – niezależnie od woli rządu i parlamentu. Jest więc w stanie lepiej zagwarantować, że “kłamstwa wyjdą na jaw, umowy zostaną dotrzymane, nikt nie będzie faworyzowany, a potrzeby zostaną zaspokojone”. Z drugiej strony, system, w którym obywatele mają bezpośredni wpływ na podejmowanie najważniejszych decyzji, jest bardziej ekonomiczny niż demokracja czysto parlamentarna, gdzie potężne grupy łatwiej mogą realizować swoje partykularne interesy kosztem ogółu społeczeństwa [1, s. 89].

Dodatkowo, wydaje się, że rozszerzając demokrację bezpośrednią, pogłębia się obywatelską świadomość polityczną i moralną. Wpłyne to na zmniejszenie niebezpieczeństwa tyranii i na poprawę jakości rządzenia. Demokracja bezpośrednia wychowuje zatem obywateli, wykształca w nich odpowiedzialność, zdolność do współdziałania czy samoorganizowania się. Bardzo ważną cechą takiej demokracji jest fakt, iż w wyniku stosowania jej procedur zwiększana jest wiedza, pogłębiane są kompetencje polityczne obywateli, którzy poprzez głosowanie mogą podejmować decyzje i działać racjonalnie

Benjamin R. Barber utrzymuje, iż bezpośrednia partycypacja obywateli w podejmowaniu istotnych dla państwa decyzji jest tym, co może zaradzić niedoskonałości demokracji przedstawicielskiej i przyczynić się do powstania silnej, stabilnej demokracji. Autor ten podaje, iż demokracja musi dawać obywatelom wolność i jako zaangażowanie obywatelskie stanowi ona źródło zarówno cnót obywatelskich, jak i wspólnoty [8, s.124].

Natomiast zwolennicy funkcjonującej demokracji pośredniej wydają się obawiać nadmiaru demokracji, jako argument oni nazywają niski wskaźniki frekwencji wyborczej, natomiast opowiadają się za demokracją pośrednią, jaka pozwala na kompromis. Sugeruje się również, iż lud powierzył władze osobom kompetentnym, które można odwołać na kolejnych wyborach, ponadto istnieją instrumenty na wyrażenie opinii obywateli [16, s. 14]. W świetle powyższych dyskusji możemy zwrócić uwagę na kilka argumentów zwolenników obydwóch form demokracji, które poddane w Tabeli [4, s. 40-42].

Argumenty		
Demokracja (przedstawicielska)	pośrednia	Demokracja bezpośrednia
<ul style="list-style-type: none"> - system przedstawicielski pozwala na powierzenie władzy osobom pod względem intelektualnym, posiadanych doświadczenia oraz zainteresowania sprawami politycznymi, - przedstawiciele mogą poświęcić cały czas na sprawowanie rządów oraz zapewnić kontrolę nad codziennymi problemami - gremia przedstawicielskie pozwalają na prowadzenie spokojniejszych obrad niż zgromadzenia ludowe - demokracja bezpośrednia może funkcjonować jedynie w społeczeństwach niewielkich pod względem liczby ludności i obszaru 		<ul style="list-style-type: none"> - podkreśla pozytywny stosunek do samego ludu, który rządzi własnym życiem w rozumieniu całościowym - demokracja bezpośrednia stwarza jednostce nadzieję na udział w wszechwładzy, natomiast demokracja pośrednia w praktyce równa się biernemu obywatelstwu - określa wizję wspólnoty, która zdecydowanie wykracza poza ramy demokracji pośredniej, która nie likwiduje podziału na rządzących i rządzonych

Dodać należy poglądy sceptyków demokracji bezpośredniej, które powołują się do badania Ericha Grunera i Hanspetera Hertiga, zwracają uwagę na złożoność problemów poddawanych pod głosowanie; duża część obywateli posiada niewielką wiedzę w kwestiach poddawanych pod głosowanie i w rezultacie zastępują ją wiarą [4, s.107].

Giovanni Sartori wypowiadając się na temat charakteru współczesnej demokracji zaznaczył, iż “wszystkie znane nam demokracje są pośrednie, to znaczy – stanowią demokracje przedstawicielskie, w których jesteśmy rządzeni przez naszych reprezentantów, nie zaś rządzący się sami sobą” [12, s. 343].

Warto w tym miejscu powołać się na opinię Marii Marczewskiej-Rytko, według której obie formy demokracji skłaniają się do poglądu, iż ostateczna władza musi należeć do ludu, natomiast różnią się podejściem do tego problemu, jednak demokracja bezpośrednia jest bliska w swej retoryce do populistów [5, s. 89].

Niewątpliwie demokracja bezpośrednia wymaga od obywateli dużego zaangażowania w sprawy publiczne, albowiem podjęcie świadomej decyzji politycznej wiąże się m.in. z koniecznością zapoznania z propozycją i stanowiskami obecnymi w debacie. Biorąc pod uwagę znaczne zaangażowanie zawodowe współczesnego człowieka, jak również złożoność zagadnień obecnych w przestrzeni publicznej, można wyrazić wątpliwość

odnośnie możliwości czasowych zdecydowanej większości obywateli. Podrugie, czy współczesne społeczeństwa mogą funkcjonować bez biurokracji? Jeżeli tak, “to któregoś dnia demokracja bezpośrednia może zacząć działać. Jeżeli nie, to ideał demokracji bezpośredniej jest prawdopodobnie złudzeniem, ponieważ biurokracja jest czymś w rodzaju współczesnej arystokracji, a więc mniej lub bardziej trwałą i uprzywilejowaną grupą rządzącą. Gdzie istnieje biurokracja, tam możliwa jest tylko ograniczona, pośrednia demokracja, a i to nawet tylko wtedy, kiedy biurokracja ponosi ścisłą odpowiedzialność wobec ludu” [10, s. 32].

Dodać także należy, iż w literaturze przedmiotu wyodrębnić można także teorii alternatywę dla demokracji bezpośredniej. Spotkamy się z poglądami, że właściwie funkcjonująca demokracja pośrednia może być komponentem bezpośredniej (B. Barber, C. Gould). W tym kontekście mówić można o terminie demokracja semibezpośrednia; jest on tożsamy współczesnej demokracji bezpośredniej, funkcjonującej obecnie w warunkach, w których nie są spełnione dwa kluczowe wymagania (występujące w starożytnych Atenach): zaistnienie jedności miejsca i czasu, a także udział całego zbiorowego podmiotu suwerenności w całym procesie podejmowania decyzji.

Jak zaznaczył P. Uziębło, podstawowym elementem odróżniającym demokrację bezpośrednią od semibezpośredniej jest rola suwerena. „Jeśli bowiem to on decyduje o ostatecznym przyjęciu bądź nieprzyjęciu określonego rozwiązania to można taki mechanizm uznać za instrument demokracji bezpośredniej. Natomiast jeśli stanowisko suwerena podlega ocenie organów państwowych, w szczególności przedstawicielskich, do których to organów należy przyjęcie ostatecznego rozstrzygnięcia, to trzeba mówić wyłącznie o demokracji półbezpośredniej. Tak więc przytoczona koncepcja zakłada, iż demokracja semibezpośrednia charakteryzuje się tym, iż to przedstawiciele podejmują ostateczne decyzje. Ponadto do form demokracji semibezpośredniej mogą być zaliczone wszelkie sytuacje, gdy obywatele są włączeni w procedurę decyzyjną na jakimkolwiek etapie [14, s. 91].

Inną teorią, która uznaje się za alternatywną dla bezpośredniej formy, to jest demokracja deliberatywna. Delibertyści na kwestię stosunków społecznych patrzą przez pryzmat możliwej współpracy i harmonii. Istotą tej formy jest „publiczny proces zorientowany na poszukiwanie odpowiednich argumentów przemawiających za określonymi ocenami i rozwiązaniami diskutowanych kwestii”, którego celem jest wypracowywanie decyzji politycznych bezpośrednio przez obywateli, komunikujące się ze sobą, posługując się perswazją, aby osiągnąć konsensus. Przeciwnicy twierdzą, iż tam gdzie w grę wchodzi istotne rozbieżności, analizowany rodzaj demokracji jest nieskutecznym, może być narzędziem usprawniającym przedstawicielską formę rządów, z drugiej strony w wielu kwestiach osiągnięcie konsensusu jest niemożliwe [13, s. 28].

W dyskursie nad istotą współczesnej demokracji bezpośredniej nie sposób pominąć konceptu Thomasa E. Cronina, który niejako w odpowiedzi na mocne i słabe strony obu podstawowych typów demokracji, przedstawił trzeci model: sensible democracy – demokrację racjonalną. Jego zdaniem model ten łączy w sobie zalety rządów przedstawicielskich oraz bezpośrednich. Można zauważyć, iż racjonalna demokracja opiera się na zasadniczej roli zaufania do przedstawicieli (przy nieufnym stosunku do koncentracji władzy w jakiegokolwiek instytucji) oraz ograniczonego zaufania do decyzji społeczeństwa (przy przejawianej niekiedy nieufności wobec opinii większości) [7, s. 28-29].

Wyróżnić można także płynną demokrację (liquid democracy), która jest próbą stworzenia hybrydowego modelu, który łączy zalety demokracji przedstawicielskiej z bezpośrednią. Ona oznacza to, że obywatele mogą wybierać, czy chcą korzystać z bezpośredniej formy uczestnictwa, czy zadowolą się formą pośrednią. Co ważne, podjętą decyzję można zmienić, delegowany głos można cofnąć, swój głos można zamienić na delegację. Obywatel może wziąć udział w konsultacjach i głosowaniu wówczas, kiedy kwestia dotyka go lub leży w kręgu jego zainteresowań, bądź dysponuje odpowiednią wiedzą, w każdym innym przypadku swój głos może delegować. Zaletą tego rozwiązania jest również fakt, że „pełnomocnicy” mają przyznane mandaty na czas nieokreślony, co zwiększa presję na nich, by działać w imieniu i na rzecz swoich wyborców [9, s. 29].

Podsumowując podkreślamy fakt, iż dzisiaj trwa dyskusja, która zawiera liczne argumenty entuzjastycznie odnoszące się do demokracji bezpośredniej (semibezpośredniej), jednakże nie brakuje również głosów krytycznie traktujących tak ideę bezpośredniego władztwa ludowego, jak i samą demokrację. W skomplikowanym świecie głos demosu jest często niesłyszany przez którzy podejmują decyzje dotyczące naszego życia i w tym sensie pewne elementy demokracji bezpośredniej mogą być lekarstwem na bolączki współczesnego społeczeństwa. Biorąc pod uwagę jej nierealność można uznać, że im bardziej zbliżymy się do tego ideału, tym lepiej, czyli w praktyce należy wspierać wszelkie zmierzające w jej stronę zmiany ustrojowe.

Ponadto demokracja bezpośrednia sama w sobie nie stanowi ostatecznego rozwiązania oraz pokonania niedostatków demokracji pośredniej. Jednak możemy mówić o przemianach demokratycznych za pośrednictwem nowych technologii, co w wyniku łączy poziom demokracji bezpośredniej z lepszą komunikacją. Przezwyciężenie kryzysu demokracji jest wykorzystania instrumentów demokracji bezpośredniej, jakie rewitalizują wspólnoty lokalne i zachęcają do wzrostu partycypacji politycznej.

Bibliografia

1. Büchi R. Przewodnik po demokracji bezpośredniej W Szwajcarii i nie tylko/ Rolf Büchi, Nadja Braun, Bruno Kaufmann. – Łódź, 2013. – 143 s.

2. Gałkowska A. Albo bezpośrednia, albo demokracja / A.Gałkowska, S.Gałkowski// Stan i perspektywy demokracji bezpośredniej we współczesnym świecie pod red. Maria Marczevska-Rytko. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2011. – S. 39-55.
3. Kozłowski P. Szukanie sensu, czyli o naszej wielkiej zmianie / P. Kozłowski. – Warszawa: PWN, 1995. – 138 s.
4. Marczevska-Rytko M. Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej / Maria Marczevska-Rytko. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001. – 234 s.
5. Marczevska-Rytko M. Populizm. Teoria i praktyka polityczna/ Maria Marczevska-Rytko. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1995. – 200 s.
6. Merta T. Recenzja książki B. Świdorskiego, Gdański Ateny. O demokracji bezpośredniej w Polsce / Tomasz Merta// Res Publica Nowa. – 1996. – №3. – S. 3-9.
7. Musiał-Karg M. Elektroniczne referendum w Szwajcarii. Wybrane kierunki zmian helweckiej demokracji bezpośredniej / Magdalena Musiał-Karg. – Poznań: WNPiD UAM, 2012. – 261 s.
8. Musiał-Karg M. Głosowanie elektroniczne – nowe wyzwanie dla demokracji? / Magdalena Musiał-Karg //Przegląd Politologiczny. – 2010 – №4. – S. 123-134.
9. Piechocki M. Płynna demokracja / M. Piechocki//Przegląd Politologiczny. – 2013. - № 4. – S.
10. Rachwał M. Funkcjonowanie obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej w Polsce. Podstawy prawne, praktyka, perspektywy rozwoju/ Marcin Rachwał. – Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2016. – 243 s.
11. Reeve A. Elektoral Systems. A Comparative and Theoretical Introduction/ A. Reeve, A. Ware. - London-New York, 1992. –190 s.
12. Sartori G. Teoria demokracji / G. Sartori. – Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 1994. – 641 s.
13. Sroka J. Deliberacja i rządzenie wielopasmowe. Teoria i praktyka / Jacek Sroka . –Wrocław: Acta Universitatis Wratislaviensis, 2009 – 140 s.
14. Uziębło P. Demokracja bezpośrednia i semibezpośrednia, w: Demokracja w XXI wieku/ pod red. M. Szyszkowska. – Warszawa, 2009. – S. 91-115.
15. Uziębło P. Demokracja partycypacyjna/ Piotr Uziębło. – Gdańsk: Wydawnictwo Centrum Badań Społecznych, 2009. – 231 s.
16. Węglarz B. Ewolucja lokalnej demokracji bezpośredniej w Polsce po 1989 roku/ Barbara Węglarz. – Kraków, 2013. – 203 s.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20. 04. 2018 р.

*Рекомендовано до друку д. іст. н., професором **Марчуком В. В.**,
д. політ. н., професором **Романюком А. С.** (Львів)*

**DISCUSSION OF THE EXISTENCE OF DIRECT DEMOCRACY:
BACK TO DEMOCRACY SOURCES****N. Holubiak**

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;
tel. +380997431124; e-mail: holubiakn@gmail.com*

An attempt to understand the theoretical principles of direct democracy as a special form of democracy in general is carried out. The reasons of applying for direct participation in the political process are highlighted. The author analyzes three areas of determining the essence of direct democracy (negation of the practice of direct authority, extensive understanding of the concept and compromise theory). Also in the article conceptualized key features of the phenomenon of the direct form in relation to representative democracy. The advantages (direct influence on the making of political decisions, the growth of social activity, the exercise of public control, the training of a citizen's sense of community, partnership and self-organization, the formation of political consciousness and responsibility) and the disadvantages of direct democracy (low levels of electoral participation, the incompetence of ordinary citizens, the complexity of the political process, the convergence of direct democracy with populism). The author presents alternative forms (semi-direct, deliberative, sensible, liquid) implementation of democracy. As a result, we can see the possibility of the introduction of direct democracy institutes, in particular at the local level and with the help of information technology, but with the coexistence of the representative mechanism of government.

Key words: *direct democracy, representative democracy, civil activity, alternatives to direct democracy.*